

Evert Vedung

LYDRIKESLÄRAN OCH JÄMLIKHETSTEORIN

Två uppfattningar om Norges ställning i unionen med Sverige

”Unionspolitikken er sakførernes tapte paradys”, skriver den norske historikern Jacob Worm-Müller i en tillbakablick på de händelser, som ledde fram till de skandinaviska brödrafolkens politiska skilsmässa år 1905.¹ Han syftar naturligtvis bland annat på den synnerligen framträdande roll, som olika tolkningar av unionens tillkomsthistoria och de båda ländernas rättsliga ställning inom densamma spelade under de från 1880-talet ständigt återkommande unionskriserna. Med skarpsinnighet och intellektuell energi drog de båda ländernas främsta jurister, statsvetare och historiker i härnad mot varandra. Så kom unionsdrabbningarna att utkämpas ej blott i parlament och regeringsbyggnader utan även i forskarnas studierum och universitetens lärosalar. Fyra dokument — Kieltraktaten, konventionen i Moss, den norska grundloven och riksakten — stod i centrum för det rättshistoriska intresset. Dessa texter är på många punkter påfallande obestämt och tvetydigt utformade. Om konventionen i Moss har det exempelvis sagts att den är ”en prestation i den högre ekvilibristiken och inbjuder till hårddragen tolkning”.² Dessa oklarheter gjorde det möjligt att från samma källor hämta skäl och motskäl för diametralt olika synsätt. Man byggde upp långa, internt konsistenta bevisräckor, vilka sinsemellan var fullständigt oförenliga. Utan tvivel rör det sig här om en debatt av ett ovanligt kvalificerat märke, i fråga om uppfinningsrikedom, precision och logisk konsekvens vida överlägsen den som spåras i samtida riksdagsprotokoll, broschyrer och i tidningarnas små ledarspalter.³ Det torde inte vara någon överdrift att påstå att få problem i nordisk historia och politik inspirerat den akademiska världen till sådana kraftansträngningar som frågan om den rätta uttolkningen av 1814 och 1815 års händelser.

¹ *J. Worm-Müller, Ideer og mennesker*, s. 62.

² *F. Lagerroth, ”Kieltraktatens tolkning och tillämpning”*, Scandia 1940, s. 234.

³ Den senare, mot den praktiska politiken orienterade debatten har jag gjort till föremål för studium i Unionsdebatten 1905. En jämförelse mellan argumenteringen i Sverige och Norge. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, 57 (1971).

Problem

Huvudsyftet med föreliggande uppsats är att ur innehållslig synvinkel beskriva och på punkt efter punkt jämföra den rättsteoretiska debattens två huvudlinjer, som de bör ha tett sig för en opartisk och välinformerad iakttagare under åren närmast efter sekelskiftet.¹ Endast sådana inlägg som i princip kan tänkas ha haft direkt eller indirekt betydelse för den ännu pågående unionskonflikten har således beaktats.² Studien är tvärnationell i den meningen att såväl svenska som norska skrifter uppmärksammas. Kritik skulle naturligtvis kunna riktas mot såväl debattörernas föreställningar om hur tolkningar av dokument i princip bör gå till som deras egna konkreta förslag till interpretationer. Dyliga semantiska prövningar av ett textmaterial, som sedan nära nog trekvarts sekel saknar direkt politisk relevans, synes mig emellertid föga givande i förhållande till arbetsinsatsen. Uppgiften har således i huvudsak blivit att ge en systematisk, jämförande framställning av skiljelinjerna i den akademiska debatten. Någon sådan samlad genomlysning av svenska och norska teorier om hela rättsläget har tidigare så vitt jag vet aldrig blivit utförd.

Som ett andra mer underordnat syfte framträder en önskan om att diskutera den politiska funktionen av dessa rättsteorier, vilka i princip fördes fram med vetenskapliga anspråk. Teorierna kommer således att granskas från såväl innehållsliga som funktionella utgångspunkter.³

Rättsteoriernas upphovsmän och anhängare

Den ena ytterligheten i detta teoretiska skyttegravskrig representeras av den bekanta s.k. alinska *lydrikesläran*. Den har fått sitt namn efter sin främste företrädare och systematiker, professorn i statskunskap i Uppsala Oscar Alin, vilken år 1889 sammanfattade den i ett arbete om den svensk-norska unionens tillkomst.¹ Lydrikesteorins grundtanke är att Sverige ingått i unionen som en gent-

¹ Uppsatsen utgör en något omarbetad version av ett kortare avsnitt ur min opublicerade licentiatavhandling *Unionsdebatten 1905*. En argumentationsanalys, som framlades vid Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala år 1966.

² Den vetenskapliga diskussionen om unionsdokumenten och 1814—1815 års händelser har noga taget aldrig avstannat. För en del senare inlägg i debatten hänvisas till litteraturuppställningen i *J. Weibull, Carl Johan och Norge 1810—1814*. Unionsplanerna och deras förverkligande. *Bibliotheca Historica Lundensis*, VI (1957).

³ Denna funktionella aspekt har mer ingående behandlats i *Unionsdebatten 1905*, där den rymms under beteckningen "normorienterad argumentering". Ang. begreppsparet innehållsligt-funktionellt, se E. Vedung, "Innehållslig och funktionell idéanalys", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1974, s. 2 ff. och Lewin, "Om studiet av de politiska ideologiernas innehåll och funktion", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1972, s. 437 ff.

¹ *O. Alin, Den svensk-norska unionen, Uppsatser och aktstycken. I. Unionsfördragets tillkomst*. Teserna framfördes av Christina Naumann redan 1856. Se *N. Elvander, "Från liberal skandinavism till konservativ nationalism i Sverige"*, *Scandia* 1961, s. 374 n. 18.

emot Norge överordnad part. Föreningen har grundats på Sveriges rätt att organisera ett underordnat Norges styrelse i enlighet med sina egna politiska intressen. Förbundets grundläggande dokument är Kieltraktaten, det fredsfördrag som den 14 januari 1814 slöts mellan Danmark och Sverige. Den gör Norge till ett svenskt lydrike, som Sverige inom ramen för traktatens bestämmelser kan behandla efter eget gottfinnande. Kielerfredens ståndpunkt utgör fundamentet för alla senare svenska åtgärder och uttalanden från tvåveckorskriget och konventionen i Moss fram till antagandet av den reviderade grundloven och riksakten.

Icke minst genom Alins egen verksamhet kom hans lära att få en avsevärd politisk betydelse som grundval för ett praktiskt unionsprogram. På Skytteanum i Uppsala flockades en stor skara hängivna lärjungar omkring honom. För att påverka folkopinionen för sin sak dirigerade han på 90-talet i samarbete med eleverna intensiva propagandakampanjer. I en rad broschyrer och större skrifter utvecklades teserna av — förutom lärofadern själv — unga män som Sam Clason, Nils Edén, Karl Hildebrand, Rudolf Kjellén, Carl Axel Reuterskiöld och Otto Varenius. En tid vann de starkt gehör i tidens dominerande parlamentariska sammanslutning, det intrasigent konservativa majoritetspartiet i första kammaren. Inom regeringen fick de fram till decenniets slut en framstående förespråkare i utrikesministern Ludvig Douglas.² Men även under det nya seklet spelade de en betydande roll. Så sent som under unionens slutskede på våren 1905 bekände sig en grupp tidningar till den alinska unionslärans tankegångar och tog dem till utgångspunkt för konkreta ställningstaganden.³

Mot den alinska lydrikesläran ställdes ett annat synsätt som lämpligen kan benämnas *jämlikhetsteorin*. Enligt denna måste föreningen betraktas som en frivillig överenskommelse mellan två alldeles suveräna, i princip fullständigt jämbördiga stater. Genom Kieltraktaten blev Norge ett självständigt land, helt frigjort från beroendet av den danska kronan. Med detta oberoende och suveräna rike slöt Sverige en rad förbindelser, som kulminerade i riksakten varigenom unionen upprättades.

Synen på Norge som ett suveränt, med Sverige fullt jämställt rike har helt präglat de norska rättslärdes inlagor i den rättshistoriska debatten. Den har utvecklats av professorn i geografi och etnografi Yngvar Nielsen samt rättsprofessorerna T. H. Aschehoug, Ludvig M. B. Aubert och Bredo von Munthe af Morgenstierne. I norsk politiskt liv har egalitetsuppfattningen i varje fall mot slutet av 1800-talet varit allenarådande.⁴ I svensk rättsdebatt har den heller inte saknat

² S. Hadenius, Fosterländsk unionspolitik. Majoritetspartiet, regeringen och unionsfrågan 1888—1899. *Studia Historica Upsaliensia*, 13 (1964) s. 114—154, 173—182, 250—252, 263—271, 353, 363—364 och 378—383. Se även N. Elvander, Harald Hjærne och konservatismen. Konservativ idédebatt i Sverige 1865—1922. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, 42 (1961), s. 197 ff.

³ E. Vedung, Unionsdebatten 1905, s. 219 f.

⁴ E. Vedung, Unionsdebatten 1905, s. 107, 219.

sympatisörer. Redan på 1860-talet har ett av de främsta inläggen till stöd för denna linje publicerats av den upsaliensiske juristprofessorn Herman Ludvig Rydin. På 90-talet har han fått en stridbar efterföljare i presidenten i Kammarkollegium, Hans Forsell. Under förbundets sista levnadsår kan denna rättsåskådning sägas ha varit politiskt dominerande. I pressen har den omfattats av samtliga tidningar till vänster om moderatkonserveratismens huvudorgan Stockholms Dagblad. I riksdagen har den delvis stillatigande accepterats av alla grupper från minoritetspartiet i första kammaren till socialdemokraterna i den andra.⁵

Kieltraktatens innebörd och räckvidd

De olika versionerna av rättsförhållandet i unionen baserar sig ytterst på motstridiga uppfattningar om Kieltraktatens räckvidd.¹ Uppmärksamheten har till större delen inriktats på en enda mening i dess mycket omtalade fjärde artikel. Enligt det första svenska utkastet till fredsfördrag heter det i den fjärde artikeln på tal om de norska provinserna: ”de skall hädanefter med full äganderätt och suveränitet tillhöra konungariket Sverige och därmed förbliva införlivade”. Men under förhandlingarnas gång har texten ändrats, förmodligen på Karl Johans inrådan. Artikelns slutliga lydelse blir: ”de skall hädanefter med full äganderätt och suveränitet tillhöra Hans Maj:t Konungen av Sverige och utgöra ett konungarrike förenat med Sverige.”²

Vilken betydelse har ändringen av orden ”tillhöra konungariket Sverige” till ”tillhöra Hans Maj:t Konungen av Sverige” haft för rikenas förhållande till varandra? Här har meningarna gått skarpt isär. För Alin har justeringen varit helt och hållet stilistiskt betingad. Med en utförlig undersökning av språkbruket i samtida traktater har han velat visa, att suveränens namn brukat användas för att beteckna staten. ”Hans Maj:t Konungen av Sverige” har här nyttjats som synonym till ”konungariket Sverige”. Denna del av ändringen har kommit till endast för att undvika en i språkligt avseende mindre tilltalande upprepning av ordet ”konungarrike”. ”Traktatens egna ord, jämförda med det vanliga diplomatiska språkbruket, vittna”, har den skytteanske professorn poängterat, ”ensamma med all nödig tydlighet, att det var till Svenske Konungen i hans egenskap

⁵ Detta gäller även den grupp inom högern som kallats kretsen kring Aftenposten. Se *G. Christie Wasberg*, Forsvarstanke og suverenitetsprinsipp. Kretsen om Aftenposten i den unionspolitiska debatt 1890- mars 1905. *Studia Historica Upsaliensia*, 10 (1963) s. 26 ff och 45 ff.

¹ Ang. omständigheterna kring dess tillkomst, se *J. Weibull*, Carl Johan och Norge, s. 168 ff, och *G. Nørregaard*, Freden i Kiel 1814, s. 75 ff.

² *O. Alin*, Den svensk-norska unionen (1889), bilaga 10, s. 13.

av Svenska statens representant, således till *Sveriges rike*, och icke till Konungen personligen, som Norges rike avträdde”. Norge har därmed kommit under svensk suveränitet och herravälde och blivit en svensk besittning.³

För Rydin och Forssell har ändringen däremot haft en rättslig betydelse. Därmed har de fördragsslutande parterna velat markera — för att tala med Forssell — en ”statsrättslig skillnad mellan Sveriges konungs och Sveriges rikets förhållande till Norge”. I sin slutgiltiga version innebär den, att Norge avträtts ej till svenska staten utan till den svenske monarken och dennes efterföljare till tronen. Meningen är, att Sverige och Norge skall lyda under samma krona, ej det senare landet under det förra. Paragrafen ger, sammanfattar Forssell, ”åt Sveriges Konung en ny krona, suveräniteten över ett nytt rike, och åt Sveriges rike icke besittning av Norge, icke herravälde eller suveränitet över Norge, men rätten att vara med Norges rike under en konung förenat”.⁴ Ländernas principiella likställighet har ytterligare accentuerats genom ändringen av orden ”och därmed förbliva införlivade” till ”och utgöra ett konungarike förenat med Sverige”. Därmed har man velat understryka, att Norge ej införlivats, inkorporerats, med Sverige, utan utgjort ett med Sverige sidordnat, oberoende rike.⁵ Även Alin har funnit att den nya ordalagen inneburit en reell förändring av stadgandets innebörd. Om den ursprungliga skrivningen hade antagits, skulle enligt hans mening de norska provinserna såsom från varandra skilda förvaltningsområden ha inkorporerats i det svenska kungariket. Den nya texten betyder däremot, att de fortfarande skall utgöra ett gemensamt helt, ett kungarike, men under Sveriges herradöme.⁶

Genom freden i Kiel var sålunda enligt alinsk uppfattning Norges förening med Sverige folkrättsligt förverkligad. Alltsedan den 14 januari 1814 var norr-männen den svenske kungens lagliga undersåtar. Hur deras framtid närmare skulle gestalta sig berodde helt på svenskarnas goda vilja. Sjelva ägde de ingen

³ O. Alin, s. 9—34 (cit.). Se även *Dens.*, Fjerde artikeln af fredstraktaten i Kiel den 14 januari 1814 (1899), passim; P. Fahlbeck, ”Kielerfredens Artikel IV”, StvT 1900 s. 67 ff; N. Edén, Kielerfreden och unionen (1894), s. 10 f; C. A. Reuterskiöld, ”En rättshistorisk kontrollanalys”, s. 1 ff; K. A. Holmqvist, Om Kiel-Traktatens fjärde artikel (1897), s. 21 f; E. Trygger, Rec. av Oscar Alin: Den svensk-norska unionen etc., NJA II 1889, s. 6; N. Höjer, Rec. av Oscar Alin: Den svensk-norska unionen etc., HT 1889, s. 74.

⁴ H. Forssell, Gustaf af Wetterstedt. Minnesteckning författad för Svenska Akademien (1889), s. 253 (cit.) och 254 (cit.). Se även *Dens.*, Fjärde artikeln af fredstraktaten i Kiel den 14 jan. 1814 (1895), passim, men särskilt s. 2 f, s. 6, 16 f, 24; H. L. Rydin, Föreningen emellan Sverige och Norge från historisk och statsrättslig synpunkt betraktad (1863), s. 34 f, 37. Även i Norge har denna uppfattning accepterats. Se t.ex. L. M. B. Aubert, Norges folkerettslige Stilling (1897), s. 81 ff; B. Morgenstjerne, Lærebog i Den norske Statsforfatningsret (1900), s. 10.

⁵ H. Forssell, Fjärde artikeln, s. 3, 22 ff, 28 f; *Dens.*, Gustaf af Wetterstedt, s. 252 f; H. L. Rydin, a.a., s. 35; L. M. B. Aubert, Norges folkerettslige Stilling, s. 86.

⁶ O. Alin, Den svensk-norska unionen, s. 13. Se även N. Edén, Kielerfreden och unionen, s. 11 f; C. A. Reuterskiöld, ”En rättshistorisk kontrollanalys”, s. 11 f.

erkänd rätt att på något sätt avgöra sitt eget öde.⁷ För Aubert och Rydin stod det däremot klart, att Kieltraktaten ingalunda kunde åberopas som folkrättslig förpliktelsegrund för Norge att ingå i union med Sverige. Den betydde visserligen, att den gamla dansk-norska föreningen var upplöst. Den innebar också, att det svenska kungahuset fått det dansk-norskas samtycke till att härska över Norge. Sverige hade också fått Danmarks erkännande av sin rätt att vara förenat med Norge. Däremot var Kielbestämmelserna på intet sätt juridiskt bindande för Norge. I motiveringarna för detta förhållande föll Aubert tillbaka på den naturrättsliga folkrättsdoktrin, som utvecklats av bl.a. Hugo Grotius och de Vattel. Statens grundval utgjordes av ett kontrakt mellan fursten och folket. Förändrades statens territoriella avgränsning blev kontraktet ogiltigt. Om en härskare således utan folkets samtycke avträdde ett landområde, var ett sådant avtal att betrakta som en nullitet. Invånarna befriades då från sin trohet mot härskarna och återfick den ursprungliga rätten att endast ta hänsyn till sina egna intressen. När den dansk-norske monarken i Kiel förlorade kontrollen över Norge, hade norska folket således full rätt att suveränt bestämma över sin egen framtid. Norge blev alltså, konkluderade Aubert, motsatsen till ett svenskt lydrike, en oberoende, suverän stat.⁸

Tolkningen av Eidsvoldskonstitutionen, valet av Christian Fredrik och konventionen i Moss

Genom den brittiska flottans blockad av norska hamnar hade Norge under Napoleonkrigen för långa tidsperioder varit helt isolerat från Danmark. Krav på konstitutionell styrelse och självständighet hade börjat växa fram. På våren 1813 hade de i förening med en svår hungersnöd bragt landet till upprorets rand. Efter freden i Kiel vändes fordringarna på självständighet mot Sverige. Medan de svenska trupperna fortfarande var bundna av kriget mot Napoleon, samlade sig det norska folket och dess styrelsemän till en energisk nationell kraftutveckling. Dess ombud antog i Eidsvold den sjuttonde maj 1814 en konstitution och valde samtidigt den danske prinsen Christian Fredrik till norsk konung. De organiserade landet som en autonom stat och gjorde anspråk på en plats bland Europas självständiga länder. Av svenska regeringen sågs detta med oblida ögon. Först i slutet av juli kunde dock tronföljaren Karl Johan i spetsen för en armé överskrida gränsen. Snabbt besatte han landet fram till Glommen. Men i stället för att med vapenmakt fullständigt krossa allt motstånd, lät han inleda förhandlingar om

⁷ O. Alin, *Den svensk-norska unionen*, s. 34; N. Edén, *Den svensk-norska unionsförfatningens tillkomst* (1894), s. 6 f; *Dens.*, *Kielerfreden och unionen*, s. 12 f.

⁸ L. M. B. Aubert, *Norges folkerettslige Stilling*, s. 91 ff; H. L. Rydin, a.a., s. 35, 42, 46 och 48. Se även H. Meijer, "Kieltraktaten och folkrätten", NHT 1952—53 s. 450.

vapenvila. Så tillkom i augusti 1814 stilleståndsfördraget och konventionen i Moss.¹

Någon rättslig grundval för det norska uppståndet kan Alin och hans lärjungar inte finna. Det kan blott ses som ett uppror mot den lagliga överheten, framhåller de med bestämdhet. För att sätta den sedan Kielöverenskommelsen rättsligen befintliga föreningen i faktisk funktion, för att insätta Sveriges konung i det lagliga utövandet av sin regering, rycker svenska trupper in i den upproriska landsändan. I Moss ingår Norges laglige monark ett avtal med rebellerna. Däri tvingas de uppge sitt motstånd mot föreningen, vilket betecknar en framgång för den svenska politiken. Men den blir dyrköpt. Norrmännen har inte omedelbart och uttryckligen underkastat sig den svenske konungens regeringsmakt. Tvärtom har de pressat honom till medgivanden, som i hög grad minskar hans oinskränkta myndighet att ordna Norges styrelse. Han förmås acceptera Eidsvoldsförfattningen som grundval för kommande förhandlingar. Han lovar att föreslå endast sådana justeringar, som betingas av rikenas förening. Han garanterar t.o.m., att inga förändringar skall göras annat än i samråd med stortinget. Visserligen är detta klara svenska eftergifter, men de innebär inte att Norge erkänns som suveränt och att Kielerfredens lydrikesståndpunkt uppges. Sverige har blott ordnat Norges angelägenheter efter sitt eget skön, även om det skett på ett för upprorsmakarna ytterst tillmötesgående sätt.²

Att norrmännen har gått lagligt och korrekt tillväga understryker däremot de norska statsrättslärarna med energi. Det norska folket har blott, påpekar de, utnyttjat den suveränitet som Kieltraktaten skänkt dem tillbaka. Genom Eidsvoldskonstitutionen och kungavalet har de gett sig själva den styrelse de önskat och behagat. ”Der kunde”, skriver Aubert, ”overhovedet vanskelig gaaes roligere og mere regelmæssig frem ved en konstitutionel Stats Nydannelse”. När de svenska inkräktarna gått över gränsen, har naturligtvis norrmännen satt sig till motvärn. Det har alltså varit ett krig i ordinär bemärkelse som förts, ej ett inbördeskrig. Stilleståndsfördraget i Moss har betytt en stor triumf för norrmännen. Det har karaktären av en bindande internationell traktat mellan två självständiga stater. Därigenom överger den svenske konungen alla sina hittills hävdade anspråk på att sedan Kielerfreden vara Norges laglige suverän. Han medger, att han i förhållande till detta land endast är en främmande furste, som inte äger Norges krona men hoppas få den genom stortingets fria val. Den svenske monarken erkänner således, att det norska självständighetsverk, som han hittills stämplat som ett uppror, är fullkomligt lagligt. Han accepterar Norge som en suverän

¹ *J. Weibull*, Carl Johan och Norge, s. 193 ff, 285 ff. *S. Andgren — A. Bergsgård*, Den svensk-norska unionen 1814—1905. Omstridda spörsmål i Nordens historia. II. Föreningarna Nordens historiska publikationer. III, s. 137 ff.

² *O. Alin*, Den svensk-norska unionen, s. 40—45; *N. Edén*, Kielerfreden och unionen, s. 14 ff och 32—84 men särskilt s. 59 ff, 69 f och 80 f; *Dens.*, Den svensk-norska unionsförfattningens tillkomst, s. 8 ff.

stat, lika litet lydande under Sveriges krona som under någon annans. Genom Mosskonventionen är alltså Kielerfredens ståndpunkt enligt de norska rättshistorikerna definitivt och fullständig uppgiven.³

De svensk-norska underhandlingarna och det s.k. valet av Karl XIII till norsk konung

På avtalet i Moss följde förhandlingar mellan stortinget och den svenska regeringens sändebud. Med konsekvens hävdade svenskarna, menar anhängarna av lydrikesteorin, att en förening funnits sedan Kielfreden. Eftersom föreningens existens utgjorde grundvalen för överläggningarna, inriktade de svenska delegaterna sina krafter på att förmå norrmännen att villkorslöst erkänna sin lagliga konung, Karl XIII. Först därefter borde man övergå till att diskutera de förändringar, som Eidsvoldskonstitutionen måste undergå, innan den kunde erhålla konungens bekräftelse såsom norsk grundlag.¹

För jämlikhetsteorins utläggare är däremot Kielerståndpunkten nu uppgiven från svensk sida. Inte ens svenskarna själva anser längre, att någon förening på grundval av svensk supremati existerar. Fredsvillkoren, bl.a. antagandet av Karl XIII som norsk konung, har stortinget full rätt att förkasta. Lika litet som någon annan furste har den svenske konungen någon erkänd rätt till Norges tron.

Under de fortsatta underhandlingarna agerade stortinget som om det vore den enda innehavaren av den suveräna norska statens myndighet. Det vägrade att omgående hylla Karl XIII som konung. Innan man kommit överens om grundloven, gick det inte ens med på att välja honom. Dagen före vapenvilans utgång accepterade dock båda parter en kompromiss. Dess huvudpunkt var, att ’’Norge skulle, såsom ett självständigt rike, under vissa villkor förenas med Sverige under en konung’’, samt att ’’Konungavalet icke skulle företagas, innan man blivit enig om de förändringar, som rikets Grundlag skulle undergå’’.²

Som ’’rättsvidrigt’’ karakteriserar Nils Edén stortingets uppträdande. Utan tvivel har kungen haft full anledning att med vapen ingripa mot det olagliga tillvägagångssättet. Han har dock låtit det hela bero. Han har låtit stortinget fatta de oundvikliga besluten på sitt sätt och nöjt sig med att deras faktiska innebörd

³ *L. M. B. Aubert*, Norges folkerettslige Stilling, s. 100 (cit.), s. 124—134; *Dens.*, Kieler-Traktatens Opgivelse som Unionens retslige Grundlag (1894), s. 18 ff; *B. Morgenstjerne*, Læreboeg, s. 10 ff; *Y. Nielsen*, 1814. Fra Kiel till Moss (1894), s. 61—83, särskilt s. 76 och 83; *Dens.*, Om konventionen i Moss (1898), s. 114 f. Se även *H. L. Rydén*, a.a., s. 103—113. För händelseförloppet se *J. Weibull*, Carl Johan och Norge, s. 318 ff och *L. Tingsten*, ’’Från konventionen i Moss till den svensk-norska riksakten’’, HT 1927, s. 239 ff.

¹ *O. Alin*, Den svensk-norska unionen, s. 67; *N. Edén*, Kielerfreden och unionen, s. 84.

² *N. Edén*, Kielerfreden och unionen, s. 84—90; Se även *J. Weibull*, Carl Johan och Norge, s. 296 ff, 321 f, 330 f.

blivit, som han önskat. ”På sätt och vis” har också kommissarierna i kompromissen lyckats genomdriva sin ståndpunkt. De har fått igenom själva huvudprincipen, stortingets bifall till Norges förening med Sverige ”under en konung”. Reellt sett har norrmännen således accepterat sin laglige monark. Men å andra sidan har ”konungavalet” uppskjutits. Kompromissen innehåller därför inte ”den slutliga ’hyllning’”, som man från svensk sida ursprungligen tycktes vilja låta föregå Eidsvoldskonstitutionens omarbetning. Men detta innebär enligt Edéns sätt att se inte att Kielståndpunkten uppgivits. Karl XIII anses fortfarande av svenskarna vara Norges konung. Även norrmännen har genom sitt, om ock villkorligt avgivna samtycke till föreningen accepterat honom. Vad som uppskjutits till dess den norska grundlagen blivit fullständigt utarbetad, är konungens formella erkännande, hans högtidliga hyllning. I realiteten har förhandlingarna således genomdrivits, att norrmännen erkänt sin laglige monark. Det som återstår är blott en ren formalitet.³

Att svenskarna stillatigande finner sig i norrmännens uppträdande och accepterar att valet av Karl XIII blir villkorligt, uppfattar Aubert däremot som ”et nyt Led i Kieler-Traktatens Opgivelse som Foreningens retslige Grundlag”. De har, menar han, därmed på nytt erkänt att Norge är ett suveränt rike, som man måste förhandla med för att få en union till stånd.⁴

Den fjärde november var grundlovens revidering i princip slutförd. Denna dag blev Karl XIII enhälligt ”valgt och erkiendt, som Kongeriget Norges retmaessige, constitutionelle Konge”. Sedan stadfäste monarken Norges grundlag.⁵

Detta datum betecknar för den alinska skolans män inte den svensk-norska föreningens men väl den svensk-norska unionens uppkomst. En förening har ju funnits sedan ratifikationen av Kiefördraget. I november har emellertid Sverige slutgiltigt begagnat den makt det fått sig tilldelat i Kiel till att organisera den redan befintliga sammanslutningen som ett statsförbund, en union. Konungen har nu stadfäst en grundlag genom vilken Norge lyfts ur lydrikeställningen och gjorts till en med Sverige förenad stat. Därmed har Sveriges och Norges förening med folkrättsligt bindande giltighet blivit organiserad som en union. Under form av ett avtal mellan Sveriges konung och Norges storting har den nya författningen kommit till. Men endast på grund av konungens särskilda, i Moss givna löfte, har stortinget fått delta. Det har således ej fungerat som företrädare för en suverän norsk stat utan som en av den svenske monarken inkallad församling. varmed denne lovat förhandla om grundlagen. Sin folkrättsliga giltighet har kon-

³ N. Edén, Kielerfreden och unionen, s. 84—94 — 88 (cit.) och 90—91 (cit.) *Dens.*, Den svensk-norska unionsförfattningens tilkomst, s. 14 f. O. Alin, Den svensk-norska unionen, s. 85—92.

⁴ L. M. B. Aubert, Norges folkeretslige Stilling, s. 135 f; *Dens.*, Kieler-Traktatens Opgivelse, s. 30 (cit.).

⁵ O. Alin, Den svensk-norska unionen, Bil. 74, s. 306 (cit.).

stitutionen inte genom stortingets utan genom den svenske konungens bekräftelse den fjärde november 1814. I detta avseende vilar unionen således helt och hållet på Kieltraktaten som grundläggande rättsinstrument.⁶

Men även dagens andra viktiga resultat, stortingets s.k. kungaval, har tillkommit helt i Kielfredens anda. Valet är, har Edén betonat, ”den norska folkrepresentationens erkännande av Norges genom denna fred givne suverän”. Sverige såg däri endast ”den norska nationalförsamlingens erkännande av sin laglige konung, en akt, genom vilken Norges förening med Sverige icke rättsligen kom till, utan endast erhöill de norska folkrepresentanternas samtycke”.⁷

Rydin och de norska rättshistorikerna tolkar däremot inte händelserna den fjärde november så, att en redan befintlig förening då slutgiltigt förvandlats till en realunion. Nu läggs blott grunden, hävdar de, till en politisk sammanslutning, som tidigare ej existerat. Eftersom Kieltraktaten ej bundit Norge för något samröre med Sverige utan gjort landet självständigt har någon förening tidigare ej funnits. Kungavalet måste också ses som en frivillig handling av det självständiga norska rikets lagliga beslutande riksförsamling. Visserligen heter det, att Karl XIII ”valdes och erkändes” som norsk konung, vilket skulle kunna tydas som en kompromiss mellan eidsvolds-kielståndpunkterna. ”Isaafald”, skriver Aubert, ”er det dog kun et Kompromis om Ord og ikke om Handling”. Stortinget erkänner Karl XIII som norsk konung först i förbindelse med ett val i överensstämmelse med grundlovens regler om val av ny kungaätt. Tronledigheten har inträtt den tredje november, då stortinget antar Christian Fredriks avsägelse. ”Hvor megen Vægt man end vil lægge paa ’Erkjendelsen’, saa var denne”, fastslår Aubert med en skicklig formulering, ”ivert Fald kun en Erkjendelse af den samtidig valgte Konge — ikke nogen Erkjendelse af, at Karl XIII allerede var Konge ifølge ... Kieler-Traktaten”. När de svenska kommissarierna och kungen själv accepterar kronan, godkänner de också dess grundval, valet. De ger därmed upp tanken, att han redan tidigare är Norges rättmätige konung. De godtar valet som en frivillig överenskommelse mellan två självständiga stater.⁸

Men valet av norsk monark skapar heller ingen verklig realunion mellan de skandinaviska länderna. Det har nämligen, menar egalitetsteorins exegeter, karaktären av blott en stortingsförklaring, att Norge skall vara ett med Sverige förenat rike under en konung. Ännu saknas fr.a. det svenska folkets bifall till föreningen på de grunder, som av stortinget blivit antagna.⁹

⁶ *N. Edén*, Kielfredens och unionen, s. 94—129 men särskilt s. 125 ff; *Dens.*, Den svensk-norska unionsförfatningens tillkomst, s. 16 f; *O. Alin*, Den svensk-norska unionen, s. 107—131; *Dens.*, Fjerde artikeln, s. 126 f.

⁷ *N. Edén*, Kielfredens och unionen, s. 129 (cit.) och 126 (cit.); *Dens.*, Den svensk-norska unionsförfatningens tillkomst, s. 16.

⁸ *L. M. B. Aubert*, Kieler-Traktatens Opgivelse, s. 31. Se även *Dens.*, Norges folkeretlige Stilling, s. 136 f; *B. Morgenstjerne*, Lærebog, s. 20 f; *T. H. Aschehoug*, Norges nuværende Statsforfatning (1891), s. 21 ff; *H. L. Rydin*, a.a., s. 178 f.

⁹ Se föreg. not.

Den omarbetade grundlovens status

Även beträffande den reviderade grundlovens juridiska räckvidd skiljer sig lydrikesläran från jämlikhetsteorin. För Alin och några av hans alumner reglerar den både den norska statens styrelse och unionen mellan Sverige och Norge. Eftersom de svenska statsmakterna valt att upprätta en särskild norsk stat, kommer grundloven att innehålla mycket som inte alls har något med Sverige att göra. Den stadgar ju t.ex. om formerna för frågor, som Norge självt skall få bestämma över. I detta avseende är den norsk grundlag. Men den innehåller dessutom regler för hur Norges förening med Sverige skall vara beskaffad. Den har också kommit till genom en överenskommelse mellan Sveriges krona och Norges storting. I detta hänseende är den onekligen ett unionstraktat.¹

Grundlovens karaktär av uteslutande norsk konstitution har betonats av bl.a. Aschehoug, Morgenstjerne och Rydin. Kungen sanktionerade den i egenskap av Norges valde konstitutionelle monark, ej som svenska kronans innehavare. Grundloven framstod för honom också som ”en ur ett fritt folks rättsmedvetande utvecklade och av folket beslutade statsförfattning, som således ej är att hänföra till av konungslig nåd oktrojerade konstitutioner”.²

Riksaktens innebörd

Hittills hade endast kungen, den svenska regeringen och stortinget tagit befattning med unionsproblemet. De delar av förbundsfördraget, som förutsatte ändringar eller jämkningar i regeringsformen måste emellertid underställas även ständerna. För att undvika invecklade grundlagsändringar lät riksdagen dock samla alla unionsbestämmelser till den s.k. riksakten. I augusti 1815 antogs den av båda länderna.¹

Liksom Kieltraktaten och grundloven har även riksakten bedömts på olika sätt av företrädarna för lydrikes- och jämlikhetsteorierna. Enligt de förra måste den betraktas som en inomstatlig reglering, ett komplement till det grundläggande unionsfördraget — grundloven. Redan den fjärde november 1814 har unionen konstituterats. Vad som återstått har varit ständernas bifall till de partier av unionsförfattningen, som fordrat justeringar i regeringsformen. Sedan detta i maj 1815 lämnats, har alla detaljer i föreningsfördraget varit fullständigt giltiga. Men

¹ O. Alin, *Den svensk-norska unionen*, s. 130; *Dens.*, Fjerde artikeln, s. 136 f; N. Edén, *Kielfreden och unionen*, s. 129; *Dens.*, *Den svensk-norska unionsförfattningens tillkomst*, s. 77 ff; Kjellén har hävdade att grundloven består av tre skilda rättshandlingar, se *Unionen sådan den skapades*, I (1893), s. 23.

² H. L. Rydin, a.a., s. 193 f (cit.), 199—215; B. Morgenstjerne, *Lærebog*, s. 16 ff, T. H. Aschehoug, *Norges nuværende Statsforfatning*, s. 35 ff.

¹ S. Andgren — A. Bergsgård, a.a., s. 154 ff.

därmed har ständerna ej låtit sig nöja. De har beslutat sammanföra vissa föreningsbestämmelser till ett särskilt dokument. Men, poängterar den alinska skolans uttydare, det har i stort sett endast varit de detaljer i unionskontraktet, som krävt riksdagens samtycke, som kommit att ingå i riksakten. Något anspråk på fullständighet har den inte gjort. Enligt deras sätt att se är grundloven, inte riksakten, unionens konstituerande grundlag. Riksakten är, betonar Edén, "endast en särskild kodifikation av vissa delar av det egentliga unionskontraktet, med bifogande av en del kompletterande tillägg". Nyheterna i den är ej av större betydelse än att den kan betraktas som ett "supplement" till grundloven.²

I den norska statsrätten har däremot den rydinska interpretationen av riksakten som föreningens egentliga grundlag helt slagit igenom. Någon närmare, inomstatlig reglering av den genom grundloven upprättade unionen anses den inte vara. Den uppfattas som en folkrättslig överenskommelse mellan två likaberättigade och oberoende stater. Som ingen annan rättsurkund har båda ländernas myndigheter tillerkänt den gemensamt förpliktande kraft. Endast riksakten kan anses som rättesnöre vid avgörandet av vad som är konstitutionella gemensamhetsbestämmelser.³

Förespråkarna för lydrikesteorin har ej kunnat finna något i riksakten, som tyder på att Kielståndpunkten skulle vara övergiven. De välbekanta orden i ingressen, att det skandinaviska föreningsbandet är "ej av vapnen, men av den fria övertygelsen tillvägabragt" innebär ingen formulering av en ny statsrättslig princip. Frasen avfärdas av Nils Edén som "ett prov på den 'unionella retorik', varmed man i unionens första tid älskade att röra sig vid sina skildringar av föreningens tillkomst".⁴ Av Aubert tas däremot riksaktens inledningsord som ytterligare ett tecken på att den fria överenskommelsen, ej Kieltraktatens lydrikeståndpunkt, är föreningens rättsliga grundval. De kan ej bortförklaras som fraser, menar han. De är "med Flid indsatte i statsretslige Dokumenter for at fastslaa den nye Forenings Retsgrundlag".⁵

Rättsteoriernas politiska betydelse

Lydrikesteorin utgår sammanfattningsvis ifrån att en förening kommit till stand redan genom Kieltraktaten. Sverige har sedan gentemot de motsträviga normmännen sökt genomföra de rättigheter det förvärvat i Kiel. Syftet med den svenska

² N. Edén, *Kielerfreden och unionen*, s. 132 f (cit.). N. Edén, *Den svensk-norska unionsförfattningens tillkomst*, s. 22 (cit.).

³ H. L. Rydén, a.a., s. 248 ff; B. *Morgenstjerne*, *Lærebog*, s. 20 ff; T. H. *Aschehoug*, *Norges nuværende Statsforfatning*, s. 49 ff, särskilt s. 56.

⁴ RA, ingress (cit.); N. Edén, *Kielerfreden och unionen*, s. 138 ff, s. 134 (cit.).

⁵ L. M. B. *Aubert*, *Kieler-Traktatens Opgivelse*, s. 40 (cit.); *Dens.*, *Norges folkeretslige Stilling* s. 147 f.

politiken har, för att tala med Nils Edén ”icke varit det rättsliga konstituerandet av Sveriges och Norges förening, utan det faktiska genomförandet av den förening, som alltifrån Kielerfreden rättsligen existerade”. I de överenskommelser varigenom detta faktiska förverkligande skedde, har, fortsätter Edén sin summering. ”Sverige sett *icke* frivilliga fördrag mellan tvänne suveräna stater, *utan* en på grundvalen av Kielertraktaten och inom dess ram genomförd närmare organisation av föreningen själv och speciellt av Norges ställning inom densamma”. Det viktigaste av dessa fördrag har varit grundloven. Därigenom har Sverige ordnat relationerna mellan länderna som ett unionsförhållande. Grundloven är således det fundamentala unionskontraktet. Till detta sluter sig sedan riksakten som ett supplement.¹

Enligt jämlikhetsuppfattningen å andra sidan har Norge genom Kieltraktaten lösgjorts från sitt kontrakt med den danske kungen och återfått sin suveränitet. I maj 1814 har det norska folket organiserat sig till en fullt självständig stat med egen grundlag och egen kung. Genom Mosskonventionen, kompromissen den 20 oktober, men fr.a. kungavalet och riksaktens ingress har även Sverige erkänt denna suveränitet. Föreningen har grundats på frivillig basis av två suveräna stater. Grundloven är uteslutande en norsk inomstatlig konstitution, framgången ur en överenskommelse mellan Norges konung och stortinget. Riksakten är det enda gemensamt förpliktande unionsdokumentet.

Varför dessa med vetenskapliga pretentioner framförda rättsdoktriner kom att tillmätas en sådan påfallande stor politisk betydelse är det icke särskilt svårt att räkna ut. Politiska grupperingar i båda länderna insåg naturligtvis att de skulle mötas av större förståelse internationellt, i motståndarlandet och ej minst i det egna landet, om de kunde göra gällande att deras unionspolitik låg i linje med gällande formell rätt. Därför ansträngde de sig att finna teorier som juridiskt fixerade kompetensfördelningen mellan svenskt, unionellt och norskt inom förbundet på ett sådant sätt att den egna handlingslinjen i unionsfrågan kom att framstå som legalt möjlig eller rentav som den enda fullt lagliga. Här kom de akademiska teorierna väl till pass. Härtill kommer att fördragets bristfälliga stilistiska utformning onekligen bidrog till att göra olika tolkningsalternativ möjliga och trovärdiga.²

Den politiska konsekvensen av den alinska skolans lära blev att Sverige i kraft av Kielerfredens lydrikesbestämmelser ansågs ha behållit alla rättigheter och funktioner, som det inte i klartext överlämnat till Norge i något av unionsdokumenten. Jämlikhetsdoktrinen innebar däremot att Norge saknade rätt till självbestämmande blott över sådana ärenden, som i riksakten uttryckligen betecknades

¹ N. Edén, Kielerfreden och unionen, s. 136 (cit.); *Dens.*, Den svensk-norska unionsförfattningens tillkomst, s. 23.

² Jfr E. Vedung, Unionsdebatten 1905, s. 218 ff, 228.

unionella. Makten över utrikespolitiken kan tas som ett betydande exempel på en angelägenhet, där klara besked saknats i förbundshandlingarna. Därom hyste Oscar Alin den meningen, att Sverige hade full rätt ”att såsom sina egna handhava även Norges yttre angelägenheter”.³ Lika självklart var det för hans motståndare att Norge självt hade rätt att driva sin egen utrikespolitik. Även bekräftande konsulatväsendet lyste alla stipulationer med sin frånvaro i de unionella dokumenten. Därför, konkluderade en del ultrakonservativa tidningar på våren 1905, fanns det ingenting som tydde på att svenskarna någonsin överlämnat sin genom Kielavtalet förvärvade hegemoni i detta avseende till norrmännen. De saknade varje spår av juridisk rätt att inrätta en nationell konsulatororganisation.⁴ I Norge och bland svenska liberaler hävdade man däremot, att frånvaron av uttryckliga bestämmelser tydde på att norrmännen behållit sin genom Kieltraktaten förvärvade suveränitet på detta område. Som vilken annan suverän stat som helst måste de därför i princip ha rätt att upprätta eget konsulatväsen.⁵

På detta sätt kom akademiska rättsteorier att spela en iögonfallande politisk roll i ett dramatiskt skede i nyare skandinavisk historia.

*Two theories of the Legal Position of Norway within the
Swedish—Norwegian union*

During the final days of the Swedish-Norwegian union there appeared two diametrically opposed scientific interpretations of the history of the origin of the union and of the legal position of the two countries within it.

According to the so-called “lydrikesläran” (subject-state theory) a union was first formed through the Treaty of Kiel, 14 January 1814, when peace was signed between Sweden and Denmark. Norway was made a Swedish subject state, whereupon Sweden attempted to implement the rights which she had acquired in Kiel in respect of the rebellious Norwegians. The aim of Swedish policy for the remainder of 1814 and for the year 1815 was to effect in reality a union which had legally existed since the Treaty of Kiel. In the agreements whereby this realisation actually took place Sweden did not envisage voluntary pacts between two sovereign states, but a more closely executed organisation of the union, especially Norway’s position in it, based on the Treaty of Kiel. The most important of these pacts was the Norwegian constitution. By ratifying it Sweden arranged the relationship between the two countries into that of a union. Thus the Norwegian constitution is the fundamental contract of the union, supplemented by “riksakten”, the Act of Union.

According to the opposing view, however, the so-called “jämlighetsteorin” (equality theory), the Treaty of Kiel released Norway from her contract with the Danish king and returned her her sovereignty. In May 1814 the Norwegian people organised

³ O. Alin, Fjerde artikeln, s. 137 (cit.) och J. Utheim, Grundloven om Norges Udenrigsstyre, s. 134 f.

⁴ E. Vedung, Unionsdebatten 1905, s. 219 f.

⁵ E. Vedung, Unionsdebatten 1905, s. 107 och 219.

themselves into a fully independent state with its own king and constitution. Through the Moss Convention, the compromise of 20 October, but above all through the choice of king and the preamble to the Act of Union, Sweden recognised this sovereignty. The union was formed on a voluntary basis between two sovereign states. The Norwegian constitution is exclusively a national product, resulting from an agreement between Norway's king and parliament. "Riksakten", the Act of Union, is the only common binding document of union.

The political consequences of the subject-state theory were that Sweden, by dint of the stipulations of the Treaty of Kiel, was considered to retain all rights and functions that were not specifically stated to have been relinquished to Norway in one of the union documents. The equality theory, however, meant that Norway only lacked the right to self-determination in such matters as had expressly been deemed to appertain to the union in the Act of Union.

The organisation of the consular service, the issue which brought about the formal collapse of the union in June 1905, can be seen as an illuminating example of an affair for which no clear procedure had been worked out in the union documents. Therefore, concluded a number of ultra-conservative Swedish newspapers in the spring of 1905, there was nothing to indicate that the Swedes had ever in this respect handed over to the Norwegians the hegemony they had acquired through the Treaty of Kiel. Norway had absolutely no legal right to set up a consular organisation. In Norway and among Swedish liberals, on the other hand, it was maintained that the absence of express stipulations indicated that the Norwegians had retained the sovereignty in this area that they had acquired through the Treaty of Kiel. Like any other sovereign state, they must therefore in principle have the right to establish their own consular service.